

УДК 331.25:33.021.8

Дутчак А.В.
здобувач кафедри економічної теорії,
менеджменту і адміністрування
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ ЯК УМОВА СОЦІАЛЬНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ ПЕНСІОНЕРІВ В УКРАЇНІ

REFORMING THE PENSION SYSTEM AS CONDITIONS OF SOCIAL SECURITY PENSIONERS UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано процеси реформування пенсійної реформи в Україні у контексті розв'язання проблеми соціальної захищеності пенсіонерів. Визначено умови, пріоритети, загрози та соціально-економічні наслідки пенсійної реформи в Україні. Акцентовано увагу на необхідності впровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи та системи недержавного пенсійного забезпечення.

Ключові слова: пенсійна реформа, пенсійний фонд, недержавні пенсійні фонди, солідарна пенсійна система, накопичувальна пенсійна система.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы процессы реформирования пенсионной реформы в Украине в контексте решения проблемы социальной защищенности пенсионеров. Определены условия, приоритеты, угрозы и социально-экономические последствия пенсионной реформы в Украине. Акцентировано внимание на необходимости внедрения обязательной накопительной пенсионной системы и системы негосударственного пенсионного обеспечения.

Ключевые слова: пенсионная реформа, пенсионный фонд, негосударственные пенсионные фонды, солидарная пенсионная система, накопительная пенсионная система.

ANNOTATION

The article analyzes the reform of the pension reform in Ukraine in the context of solving the problems of social security of pensioners. The conditions, priorities, threats and socio-economic impact of pension reform in Ukraine. The attention on the need to introduce mandatory funded pension system and private pensions.

Keywords: pension reform, pension fund, private pension funds, solidarity pension system funded pension system.

Постановка проблеми. Перехід до ринкової системи господарювання в Україні зумовив системні зміни соціально-економічних відносин, до яких, безумовно, належить і реформування пенсійної системи. 1 жовтня 2012 р. набрав чинності Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», що визначив основи трирівневої пенсійної системи країни, яка охоплює: 1) солідарну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; 2) накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що ґрунтується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді на індивідуальних рахунках; 3) систему недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян та роботодавців у формуванні пенсійних накопичень недержав-

ними пенсійними фондами, страховими компаніями та банками.

Вважається, що одночасне функціонування всіх трьох рівнів забезпечить стабільність пенсійної системи. Результатом перетворень у пенсійній системі України має стати одержання її громадянами загального розміру пенсійних виплат на рівні 50–60% від середньої заробітної плати замість нинішніх 30%, що відповідає світовим стандартам соціального забезпечення. Близько половини цих виплат складатимуть кошти, що накопичуються в недержавних пенсійних фондах. Виходячи з перспектив пенсійного реформування, роль цих фондів в Україні з кожним роком зростатиме.

На сьогодні реальний стан пенсійної системи є незадовільним. Це загрожує соціальній безпеці суспільства та загострює соціально-економічні суперечності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні аспекти специфіки формування та функціонування пенсійного забезпечення в Україні досліджувалися у працях вчених, таких як: Н. Болотіна, М. Бойко, М. Боднарук, В. Бурак, Н. Горюк, В. Грушко, Б. Зайчук, Л. Князькова, В. Колбун, Т. Кравчук, Е. Лібанова, А. Нечай, С. Онишко, О. Рудніцький, С. Синчук, А. Скоробагатко, Д. Полозенко, В. Федина, А. Федоренко, І. Ярошенко та інші. Результати пенсійної реформи висвітлюються та аналізуються також в аналітичних доповідях інституту стратегічних досліджень, Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи, Державної служби статистики України.

Результати наведених досліджень свідчать про неефективність чинної пенсійної системи, багато аспектів цієї проблеми залишаються нерозв'язаними, конкретні кроки реформ мають суперечливий або дискусійний характер. Особливої уваги потребує вивчення пенсійної системи у контексті забезпечення соціальної захищеності пенсіонерів в Україні.

Мета статті – проаналізувати умови, пріоритети, загрози та соціально-економічні наслідки пенсійної реформи в Україні у контексті розв'язання проблеми соціальної захищеності пенсіонерів.

Виклад основного матеріалу. Пенсійне забезпечення є системою суспільних відносин, що забезпечує добробут громадян при настанні пенсійного віку, інвалідності, втраті годувальника за рахунок коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальної системи, бюджетної підтримки, неформальної фінансової і нефінансової підтримки людей похилого віку за рахунок родини або громадських організацій [2, с. 15]. У соціальному аспекті метою пенсійного забезпечення є соціальний захист пенсіонерів, недопущення бідності та забезпечення гідного рівня життя. Пенсійне забезпечення безпосередньо пов'язується з перерозподілом доходів від активного працездатного покоління на користь покоління пенсіонерів, формуванням фінансових джерел для виплати пенсій, забезпеченням однакових прав учасників пенсійного забезпечення. З економічного погляду його необхідно розглядати у безпосередньому зв'язку з усіма соціально-економічними явищами і процесами: демографічною ситуацією, інституційним розвитком фінансових ринків; механізмом державного регулювання (інституційною структурою та функціональною організацією державних регуляторів), економічною кон'юнктурою, загальним рівнем добробуту, зростанням потреб, рівнем цін тощо.

Для України чітко вираженою демографічною тенденцією є процес старіння населення, що виявляється у зростанні частки осіб похилого віку. У пенсійній системі України на 10 платників страхових внесків припадає 13 пенсіонерів (табл. 1). При такій ситуації Пенсійний фонд існує на дотаціях держави.

Таблиця 1

**Вікова структура
та сумарне навантаження населення**

Рік	15–59 років	60 років і більше	Сумарне навантаження
2005	29 656,3	9 779,4	3,033
2006	29 812,1	9 528,8	3,129
2007	29 799,8	9 447,8	3,154
2008	29 738,5	9 382,8	3,169
2009	29 586,0	9 372,4	3,157
2010	29 328,6	9 471,4	3,097
2011	29 090,1	9 532,4	3,052
2012	28 842,2	9 618,0	2,999
2013	28 622,9	9 702,1	2,95
2014	28 372,5	9 753,3	2,909

Джерело: за даними Державної служби статистики України

Дані таблиці 1 свідчать про стійку тенденцію до скорочення вікової категорії населення у віці 15–59 років, порівняно з 2007 р., коли ця категорія мала найбільший показник кількості, вона зменшилась на 4,79%. У віці 60 років і більше кількість зменшувалась лише до 2009 р., а з 2010 р. вона почала зростати. У 2014 р. категорія майже досягла рівня 2005 р., а порівняно

з 2009 р. категорія зросла на 4,06%. Отже, навантаження на працездатне населення не зменшується, а поступово, особливо починаючи з 2012 р., зростає, що є несприятливим фактором для пенсійної системи України. За даними фахівців, уже у 2025 р. кількість пенсіонерів зрівняється з кількістю платників внесків [9].

Об'єктивно стоїть питання про необхідність переходу до накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Виходячи з перспектив пенсійного реформування, роль накопичувальних фондів в Україні з кожним роком зростатиме. А головне, що накопичувати кошти на майбутню пенсію в НПФ рано чи пізно доведеться всім роботодавцям і працівникам. Важливими завданнями на шляху до запровадження накопичувального рівня пенсійної системи в Україні є принципове визначення характеристик його суб'єктів й основних механізмів впровадження: платника пенсійних внесків (роботодавець чи працівник); вікових категорій громадян-учасників; способів акумулювання та інвестування пенсійних коштів – централізоване (державне) чи нецентралізоване (недержавне).

За даними Кабміну, у 2014 р. дефіцит Пенсійного фонду України складав 17,1 млрд грн. 8 грудня 2014 р. Верховна Рада ухвалила Державний бюджет України на 2015 р. та низку законів, що регулюють питання бюджетного, податкового, трудового, пенсійного та іншого законодавства. Видаткова частина прогнозувалася у сумі 253,4 млрд грн, що на 9,9 млрд грн більше від фактичних видатків Пенсійного фонду України за 2014 р. Перевищення обсягу видаткової частини над дохідною складає 19 млрд грн [7].

Наприкінці 2014 р. та на початку 2015 р. прийнято низку законів, які значно впливають на розвиток пенсійної системи України. Закон України № 76-VIII «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» змінює розміри спеціальних пенсій; ліквідує достроковий вихід на пенсію за 1,5 року до досягнення пенсійного віку; передбачає, що окремі види надбавок та підвищень до пенсій устанавлюються Кабінетом Міністрів України [5]. Закон України № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» змінює межу для оподаткування великих пенсій; устанавлює новий порядок сплати збору на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (в разі купівлі іноземної валюти, клеймування ювелірних та побутових виробів) [6]. Закон України № 77-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» об'єднує фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою

працездатності і від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань; установає нові умови нарахування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [7]. Намічені зміни сприятимуть упорядкуванню системи пенсійного забезпечення, а за умови їх довготривалого підтримання ще й забезпечать заходи із пристосування до нової системи. Нині ці зміни показують погіршення добробуту багатьох категорій пенсіонерів.

Реформування системи пенсійного забезпечення визначається внутрішніми та зовнішніми чинниками. Внутрішні чинники характеризують механізм функціонування пенсійної системи (рівень сплати внесків, формули нарахування та індексації пенсій). Чинники, що лежать поза межами пенсійної системи, опосередковано впливають на її функціонування. Їх можна поділити на економічні (низький рівень оплати праці, високий рівень тіньової економіки та безробіття) та демографічні (співвідношення чисельності населення працездатного і пенсійного віку). Усі чинники тісно взаємопов'язані. Та тенденція до старіння населення, зумовлена поєднанням низької народжуваності зі зростанням тривалості життя, стає головним чинником реформування вітчизняної системи пенсійного забезпечення.

Розвиток пенсійної системи має на меті забезпечення гідного рівня життя пенсіонерів, мотивацію населення до зайнятості та активного довголіття, згуртування суспільства на базі збалансування інтересів всіх поколінь. Досягнення цієї мети передбачає розбудову багаторівневої фінансово спроможної пенсійної системи за такими напрямками:

- удосконалення обліку набутих пенсійних прав та формули розрахунку розміру державної страхової пенсії (реорганізація наявної солідарної системи в умовно-накопичувальну);
- впровадження накопичувального обов'язкового пенсійного страхування без істотного збільшення видатків державного бюджету;
- консолідація додаткових державних пенсійних програм, безпосередньо не пов'язаних з трудовою діяльністю (надбавки, підвищення ветеранам війни, дітям війни, чорнобильцям та ін.), в єдину державну соціальну програму комплексного обслуговування людей похилого віку;
- розвиток корпоративних та професійних пенсійних програм з використанням розподільного чи накопичувального механізмів фінансування, зокрема для фінансування виплат дострокових та «спеціальних» пенсій;
- створення стимулів для розвитку приватних пенсійних програм та страхування життя.

Нинішня пенсійна система України, в якій за рахунок внесків працівників зараз виплачуються пенсії тим, хто працював раніше (так звана солідарна система), ледве-ледве зводить кінці з кінцями. І причина не тільки в неоплаті сплати внесків до пенсійного фонду, а й

у тому, що платників постійно стає менше, а пенсіонерів – більше, і пенсії вони отримують довше.

Основною метою запровадження другого рівня пенсійної системи (накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування) є підвищення розміру пенсій за рахунок доходу, одержаного від інвестування пенсійних внесків громадян у цінні папери, купівля-продаж яких здійснюватиметься на фондовому ринку.

Обов'язкова накопичувальна складова пенсійної системи має сприяти:

- посиленню залежності розміру пенсії від трудового вкладу особи, а отже, зростанню зацікавленості громадян та їхніх роботодавців у сплаті пенсійних внесків;

- можливості успадковувати кошти, обліковані на персональному пенсійному накопичувальному рахунку, спадкоємцями застрахованої особи, а також поступовому виходу з тіньової економіки громадян з високими доходами завдяки встановленню права власності та спадкоємства на кошти, внесені в Накопичувальний фонд;

- створенню потужного джерела інвестиційних ресурсів для зростання національної економіки;

- розподіленню ризику виплати низьких розмірів пенсій між першим та другим рівнями пенсійної системи, таким чином страхуючи майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій та коливань в економічному розвитку держави;

- підвищенню ефективності управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функції управління пенсійними активами;

- залученню населення до активної участі у функціонуванні фондового ринку, підвищити рівень відповідних знань та особистої відповідальності громадян за забезпечення власного добробуту та підвищення соціального захисту.

Великі надії покладаються на розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення. Вітчизняна система добровільного пенсійного забезпечення поступово розвивається. Вже у 2009 р. понад 200 підприємств та установ виступили засновниками та майже 2 300 – вкладниками недержавних пенсійних фондів (НПФ). Загальна кількість офіційно зареєстрованих НПФ – 110. Сумарна вартість активів недержавних пенсійних фондів на 1 липня 2009 р. становила 732,2 млн грн. Разом з тим учасниками системи недержавного пенсійного забезпечення на той час стали 491,1 тис. осіб, що становило менше 2% з майже 21 млн осіб працюючого населення [3].

Необхідність запровадження системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні зумовлюється незбалансованістю солідарної системи (високий рівень демографічного навантаження на працездатне населення;

наявністю пільг зі сплати внесків у солідарну систему загальнообов'язкового пенсійного страхування у більшості працівників; низькою заробітною платою; дефіцитом коштів на виплати пенсій, що здійснюються за рахунок державного бюджету); поширенням тіньової зайнятості і тіньових доходів; масштабною трудовою міграцією; обмеженістю бюджетних ресурсів для рішення соціальних потреб; необхідністю посилення мотивації людей до продуктивної праці, результат якої гарантує їм матеріальну забезпеченість після закінчення трудової діяльності.

З огляду на використання досвіду соціально успішних країн, удосконалення законодавства про недержавне пенсійне забезпечення повинно забезпечити підвищення рівня пенсійних виплат людям похилого віку; сприяти розвитку фондового ринку та страхового бізнесу; знижувати обсяги тіньової економіки через впровадження пільг в оподаткуванні для учасників і вкладників недержавного пенсійного забезпечення; збільшувати бюджетні надходження у майбутньому тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наявна пенсійна система в Україні не в змозі ефективно забезпечити соціальний захист пенсіонерів. Причина полягає як у неефективності формальних механізмів її функціонування, так і в її підпорядкуванні впливу низки зовнішніх чинників економічного, політичного, демографічного, соціального характеру. Здійснення пенсійної реформи потребує наукового обґрунтування та практичного впровадження заходів державно-управлінського впливу на інституційну сферу: створення та застосування відповідної нормативно-правової бази й окремих суб'єктів процесу, посилення їхньої відповідальності, підвищення рівня професійної підготовки працівників системи недержавного пенсійного забезпечення тощо. Особливої уваги потребує обґрунтування соціальних стандартів та розміру пенсій з огляду на кризовий стан економіки і суспільства, падіння життєвого рівня населення, зростання цін і тарифів, заострення соціальних суперечностей.

У фінансово-економічній сфері головною умовою проведення пенсійних реформ має бути

забезпечення ефективного розвитку економіки, функціонування фондового ринку, підвищення надійності інвестиційних інструментів для пенсійних фондів. У соціальній сфері важливим є проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи для різних вікових груп населення щодо прав і обов'язків учасників нової пенсійної системи, підвищення фінансової та правової обізнаності населення у питаннях пенсійного забезпечення, подолання недовіри до недержавного сегмента пенсійної системи тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: [веб-сайт]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
2. Данилюк О.І. Реформування системи пенсійного забезпечення населення: автореф. дис. ... к.е.н. / О.І. Данилюк. – Л., 2013. – 20 с.
3. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійне забезпечення: у цифрах і фактах / М-во праці та соціал. політики України; Пенс. фонд України. – К., 2009. – 80 с.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці: Закон України № 77-VIII (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 219-VIII від 02.03.2015) // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 11. – Ст. 75.
5. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 6. – Ст. 40.
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України № 71-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 7–8, 9. – Ст. 55.
7. Уряд затвердив бюджет Пенсійного фонду на 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247974970.
8. Федина В.В. Особливості пенсійної реформи в Україні на сучасному етапі суспільно-економічного розвитку / В.В. Федина, Щ.В. Рудніцький // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 2. – С. 299–307.
9. Якою стає пенсійна система України: інформаційно-аналітичний огляд Дирекції Інституту розвитку економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ireu.org.ua/2014/03/11/yakoyu-staye-pensijna-systema-ukrainy/>.